

Asia: VN/650/2022

Lausuntopyyntö toimeentulotukilain uudistamiseen liittyvästä hallituksen esityksestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto toimeentulotukilain uudistamiseen liittyvästä hallituksen esityksestä

Diaarinumero VN/650/2022

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi toimeentulotuesta annettua lakia sekä sosiaalihuoltolakia ja lakia kuntouttavasta työtoiminnasta. Esityksen tavoitteena on parantaa erityisesti sosiaalihuollon ja haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden asemaa toimeentulotuen hakijoina. Asiakkaiden aseman turvaaminen on tärkeä kysymys, koska toimeentulotuen toimeenpano jakautuu Kansaneläkelaitoksen ja hyvinvointialueiden sosiaalihuollon kesken.

Uudistuksessa Kela vastaa edelleen perustoimeentulotuesta ja hyvinvointialueet ehkäisevästä ja täydentävästä toimeentulotuesta.

Työttömien Keskusjärjestö katsoo, että lakiesityksen päälinjaukset ovat kannatettavia. Niissä korostetaan asiakkaan oikeutta henkilökohtaiseen palveluun, Kansaneläkelaitoksen ja hyvinvointialueen välistä moniammatillista yhteistyötä sekä sosiaalihuollon näkemysten kysymistä ja huomioimista perustoimeentulotuen käsittelyssä.

Myös maksusitoumuksen laajentaminen ja myöntäminen erityisesti kiireellisissä tilanteissa on tarpeellista, jotta tuen hakija saa välittömästi avun

välttämättömiin menoihin. Lisäksi lain seuranta ja ohjaamista varten esitetään perustettavaksi valtakunnallinen toimeentulotukiasioiden neuvottelukunta sekä alueellisia neuvottelukuntia.

Lakiehdotukseen sisältyy ehdotus, että kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiseen liittyvät korvaukset siirrettäisiin lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta, jonne ne sopivat sisällön puolesta toimeentulotukilakia paremmin. Työttömien Keskusjärjestö kannattaa ehdotusta.

Hyvinvointialueille riittävät resurssit etuustyöhön

Huolta uudistuksessa herättää erityisesti se, että hyvinvointialueet ovat vasta käynnistämässä toimintaansa ja organisoitumassa. Aiemmassa toimeentulotuen ns. Kela-uudistuksessa oli käytännössä viiveitä ja takkuamista sekä tietojärjestelmissä että Kelan ja kuntien välisessä yhteistoiminnassa. Onko edellisestä opittu jotain?

Miten hyvinvointialueet järjestävät palvelut siten, että ne tosiasiallisesti ovat asiakkaiden saavutettavissa. Nyt jo Kelan toimistoja on suljettu tai aukioloaikoja vähennetty ja siten niiden perustoimeentulotuen asiakkaiden mahdollisuuksia on kavennettu, joilla ei ole kulkumahdollisuuksia tai sähköisen asioinnin kanavia käytössään.

Tehdyt selvitykset kertovat, että ongelmia on havaittu myös siinä, miten Kansaneläkelaitos hyödyntää sosiaalihuollon asiantuntemusta ja ohjaa asiakkaita sosiaalihuollon palveluihin. Myös sosiaalihuollon valmiudessa ja mahdollisuuksissa reagoida Kansaneläkelaitoksen yhteydenottoihin ja vastata asiakkaiden tuen tarpeisiin on ollut haasteita.

Kelan resurssit ovat olleet jäljessä, ja tästä syystä asiakkaat ovat tehneet mm. kanteluita viivästyneistä toimeentulotuen käsittelyajoista. Miten hyvinvointialueet järjestävät lähipalvelut asiakkaille ja resursoivat ne? Toimeentulotulotuen hakeminen on signaali elämäntilanteesta.

Etuuteen tulisi aina lisätä palvelu ja keskustelu asiakkaan kanssa tilanteesta. Hyvinvointipalveluiden järjestäminen riittävin resurssein on hyvinvointialueilla erityisen tärkeää, jotta lain edellytykset tosiasiallisesti toteutuisivat.

Toimeentulotuen perusosaa ei tulisi leikata missään tilanteessa

Nykylain sekä uuden lakiesityksen mukaan toimeentulotuen perusosan suuruutta voidaan alentaa 20–40 prosenttia henkilön työllistymistä edistäviin toimiin liittyvien laissa lueteltujen velvoitteiden laiminlyöntien johdosta. Perusosaa voi alentaa, jos

- henkilö on ilman perusteltua syytä kieltäytynyt tarjotusta työstä tai sellaisesta julkisesta työvoimapaalvelusta, joka kohtuullisen pitkän ajan turvaisi hänen toimeentulonsa.
- jos ammatillista koulutusta vailla oleva, täysi-ikäinen alle 25-vuotias on keskeyttänyt koulutuksen tai kieltäytynyt koulutuksesta niin, että hän ei ole oikeutettu työttömyysetuuteen.
- maahanmuuttajan kieltäytyessä kotoutumissuunnitelman laatimisesta tai osallistumasta kotoutumissuunnitelmassa sovittuihin, työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin.
- jos henkilö kieltäytyy osallistumasta kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) tarkoittaman aktivointisuunnitelman laatimiseen tai työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta annetussa laissa (1369/2014) tarkoitetun monialaisen työllistymissuunnitelman laatimiseen.
- henkilö keskeyttää kuntouttavan työtoiminnan ilman pätevää syytä.

Näiden säännösten tarkoituksena on edistää työllistymistä sen sijaan, että henkilö jäisi pysyvästi toimeentulotuen varaan.

Työttömien Keskusjärjestö on useassa kannanotossaan ilmaissut, että viimesijaisisten sosiaalietuuksien leikkauksista tulee luopua perustuslain ja ihmisarvon vastaisina. Leikkaus ei kannusta eikä motivoi. Tilalle tulee tarjota elämäntilanteen selvittelyä ja palvelua.

Jos tällainen tilanne syntyy, on syytä olettaa, että kyseessä on riskialtis tilanne. Yksilön oikeusturva edellyttää viranomaisilta huolellisen selvityksen ja tarvittaessa ammattimaisten tukitoimia. (vrt. seuraava kohta: "Laki velvoittaa sosiaalitoimen muut yksiköt ja myös muut viranomaiset, kuten Kansaneläkelaitoksen, osallistumaan tarvittaessa asiakkaan palvelutarpeen arviointiin ja asiakassuunnitelman tekemiseen.")

Toimeentulotuen perusosan leikkauspäätösten ketjuttaminen tulee estää. Ketjuttaminen tapahtuu usein siten, että ihmistä ei ole tavoitettu ja siksi hänelle määrätään toimeentulotuen leikkaus. Samoin, jos henkilö ei ole tehnyt pyydettyä selvitystä, eikä täyttänyt työllistymisvelvoitettaan. Tähän hyvinvointialueen tulee tarjota tukea leikkauksen sijaan ja siirtää henkilö sosiaalityön asiakkaaksi. Myös etsivää sosiaalityötä tulee kehittää. Toimeentulotuen leikkaus on rakenteellista yhteiskunnallista heitteillejättöä. Henkilölle tulee kuitenkin aina taata perustuslain 19 §:n 1 momentin mukainen ihmisarvoisen elämän edellyttämä välttämätön toimeentulo.

Sosiaalihuollon lainsäädäntö ja toimentulotuki

Sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaan sosiaalihuollon viranomaisen on huolehdittava siitä, että palvelutarpeen arvioimiseksi, päätösten tekemiseksi ja sosiaalihuollon toteuttamiseksi käytettävissä on riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. Tästä ja näistä resursseista hyvinvointialueilla tulee pitää huolta.

Laki velvoittaa sosiaalitoimen muut yksiköt ja myös muut viranomaiset, kuten Kansaneläkelaitoksen, osallistumaan tarvittaessa asiakkaan palvelutarpeen arviointiin ja asiakassuunnitelman tekemiseen. Toimenpiteestä vastaavan sosiaalihuollon työntekijän tulee olla yhteydessä toisiin viranomaisiin asiakkaan toiveesta ja poikkeuksellisissa tilanteissa myös ilman tämän suostumusta.

Keskusjärjestö katsoo, että hankalissa tilanteissa on tärkeää käynnistää nopeasti sektorirajat ylittävä, joustava yhteistyö. Erityisen tärkeää yhteistyöstä huolehtiminen on niiden erityistä tukea tarvitsevien asiakasryhmien kohdalla, jotka eivät voi itse huolehtia palvelujen koordinoinnista, riittävien palvelujen hakemisesta tai oikeusturvastaan.

Osalle sosiaalityön tarpeessa oleville tuen ja palvelun eriytyminen on tuottanut ongelmia avun piiriin ohjautumisessa. Jatkossa on selvitettävä, miten toimeentulotukea saavien sosiaalityön tarpeessa olevien ihmisten asemaa voidaan parantaa.

Lakiehdotuksessa toimeentulotuen määräytymistä ja rakennetta koskevaa sääntelyä ehdotetaan tarkennettavaksi. Täydentävä toimeentulotuki olisi selkeästi henkilön tai perheen erityiseen tarpeeseen tai olosuhteeseen perustuva harkinnanvarainen tuki. Ehkäisevä tuki olisi myös harkinnanvarainen ja sitä myönnettäisiin hyvinvointialueen myöntämin perustein.

Kysymys harkinnanvaraisuudesta jättää tulkintaa. Onko niin, että jatkossa 21 hyvinvointialuetta laativat omat perusteensa täydentävälle ja ehkäisevälle toimeentulotuelle? Miten kansalaisten yhdenvertainen kohtelu toteutuu tilanteessa, jos rahalliset resurssit ovat alueella niukat?

Yleisiä huomioita

Työttömien Keskusjärjestö toteaa yleisenä huomiona, että toimeentulotukilainsäädännön uudistus on tarpeellinen ja kehittämistyötä tulee jatkaa. Tärkeää on, että asiakkaiden ja heidän perheidensä kokonaistilanne otettaisiin entistä paremmin huomioon.

Aikuissosiaalityön kehittäminen on tärkeää hyvinvointialueilla. Nyt näkymä on se, että kunnat ovat valuttaneet aikuissosiaalityötä ja harkinnanvaraisen tuen järjestämistä järjestöille ja diakoniatyölle. Palveluverkostoa on ajettu alas kunnissa. Etuus ilman palvelua ei yksinään riitä nostamaan ahdingossa olevaa työmarkkinoille, opiskelemaan tai kiinnittymään muulla tavalla yhteiskuntaan.

Terveydenhuollon asiakasmaksuja päätyy huomattavan paljon ulosottoon. Niitä maksetaan myös toimeentulotuesta. Palvelurakenteissa tulisi huomioida vallitseva lainsäädäntö ja huomioida asiakasmaksulain säädös, jonka mukaan asiakasmaksut voidaan jättää perimättä vähävaraisilta tai niitä voidaan alentaa. Toimeentulotuki ei liene tarkoitettu korvaamaan terveyden- ja sairaanhoidon maksuja.

Työttömien Keskusjärjestö kysyy, mitä maksaa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksun periminen ulosottoseuraamuksineen ja kerrannaisvaikutuksineen verrattuna siihen, että järjestelmä huomioi asiakkaan tilanteen ja vähävaraisuuden ja myöntää asiakasmaksuun alennuksen tai jättää sen perimättä. Onko näistä tehty laskelmia? Mikä olisi asiakkaan ja yhteiskunnan kokonaisedun kannalta paras ratkaisu?

Kuntien köyhyysstrategioissa tai toimeentulotukilainsäädännössä ei juurikaan todeta kolmannen sektorin merkittävää osuutta sosiaalityön täydentäjänä. Se olisi syytä huomioida. Kuntien sosiaalityö ohjaa nyt ihmisiä täydentämään toimeentulotukeaan diakonian ja järjestöjen puoleen, jota ei kuitenkaan sitten välttämättä huomioida niiden rahoituksessa. Järjestöt ja seurakunnat pitävät huolta kasvavassa määrin myös mm. Kela-etuuksien hakemisen tuesta. Kirjastoilla näyttää olevan vastuuta Kelan hakemusten skannauksessa ja lähettämisessä. Nämä tulee huomioida nykyisin konkreetteina palveluvajeina.

Haapakoski Jukka
Työttömien Keskusjärjestö ry